
ПЛАТОНОВ МОРАЛНИ АРГУМЕНТ ПРОТИВ ПЕСНИШТВА

Сажетак: *Циљ овог истраживања састоји се у покушају да се покаже Платоново укључивање песништва у корпус васпитних пракси унутар идеалне државе. Освртом на поједине Платонове ставове из Ијона, аутор скреће пажњу на могућност Платоновог позитивног вредновања песништва у моралном смислу с обзиром на песничку продукцију. У наставку, аутор брани тезу да песништво може имати изузетно важну моралну улогу у образовању појединца имајући у виду Платонове ставове о рецепцији песништва из Државе. На самом крају, аутор закључује да у моралном смислу добро песништво представља један од услова могућности озбиљења идеалне државе.*

Кључне речи: *морал, музика, песништво, Платон, уметност*

Уводно разматрање

Једно од такозваних општих места у филозофији свакако је сте став о Платоновој моралној осуди песништва и песника, из кога произилази уобичајени закључак да песници нису добродошли у његовој идеалној држави. Иако Платон дефинитивно оставља обиље могућности за такву интерпретацију, ипак, његови ставови исто тако омогућавају и значајно другачије интерпретативне захвате. Наш задатак у овом истраживању састојаће се у покушају да се ублажи уобичајени став о Платоновој осуди песништва, те уједно и у приказу Платонове критике песника и песништва у једном другачијем светлу. Прецизније, теза коју ћемо пробати да одбранимо састоји се у томе да Платон не осуђује песништво и

песнике *a priori*, него да, с обзиром на поједине Платонове ставове, песници и песништво ипак могу пронаћи своје место у идеалној држави.

Први наш задатак, који заправо представља услов могућности спровођења овог истраживања, јесте постављање проблема песништва у повесни контекст ком припада и сам Платон. За разлику од данашњице, где песништво најчешће своје место проналази унутар књижевности као једној од тзв. „лених уметности”, појам песништва код Платона, али и старих Грка уопште, радикално је другачије постављен. Наиме, песништво, али и целокупна уметност, код Платона бивају разматрани пре свега с обзиром на појмове *poiesis* и *techne* у контексту продукције, док се у погледу рецепције ови феномени разматрају првенствено у етичком, васпитном и сазнајном погледу. У том смислу, модерни појам лепих уметности, као и бројне импликације које из њега проишлазе, морају се напустити како би Платонове ставове о песништву били ваљано визирани.¹

Отуда, проблемом песништва код Платона бавићемо се с обзиром на списе *Ијон*, који се превасходно бави песничком продукцијом, и *Држава*, као списом у ком се Платон, поред других тема, експлицитно бави рецепцијом песништва.

Морални аргумент и проблем песничке продукције

Проблему песничке продукције приступићемо с обзиром на Платонов рани дијалог *Ијон*, чија тема јесте питање о природи делатности рапсода и песника. Другим речима, Платон у овом дијалогу испитује да ли постоји песничка вештина (*techne*) или песничко стварање, пак, спада у корпус *poiesis*, тј. почива на надахнућу које долази од богова.

Грчки појам *techne*, односно вештина или умеће, обухвата, пре свега, визуелне уметности, попут сликарства, вајарства, архитектуре, као и занатско произвођење неуметничких предмета. *Techne* представља и одређену врсту знања за произвођење претходно наведених предмета, тј. скуп правила или упута које произвођач или уметник мора испунити како

¹ Једна од саморазумљивих и опште прихваћених претпоставки који појам лепих уметности садржи јесте управо да уметност мора бити лепа. Код Платона, пак, нужна веза између лепоте и уметности није нигде експлицитно изречена. Стога, може се оправдано закључити да Платонов појам уметности у битном смислу одступа од онога како се уметност најчешће данас схвата што значи да традиционални естетички приступ врло лако може да додатно отежа, за нас данас, неуобичајено Платоново разумевање песништва.

би направио добар производ или уметничко дело. То подразумева да се знање принципа и правила за произвођење може даље преносити и подучавати.²

Појам *poiesisa*, са друге стране, превасходно се односи на песништво, које је много ближе рапсодским, пророчким и политичким делатностима³, него другим врстама уметности. Стварање у оквиру *poiesisa* подразумева божанско надахнуће оног ко ствара. Отуда, у разлици спрам умећа, песништво као корпус *poiesisa* не представља знање потребно да би се нешто произвело – штавише, оно се пре свега разумева као божански дар који се не може научити. У том смислу, можемо закључити да Платон нема јединствени појам уметности који би могао да обухвати све уметничке праксе, већ да одређене уметности потпадају под појам *techne*, док неке друге припадају појму *poiesisa*.

Потврду о Платоновом ситуирању песништва у корпус *poiesisa* можемо пронаћи у његовом дијалогу *Ијон*, у ком он наводи следеће: „Јер песник је нарочито биће: он је лак, крилат и свештен, и не може певати пре него што буде понесен заносом, пре него буде изван себе и свога мирног разума; али докле год он има то добро, не може, као ни сваки човек, ни певати, ни прорицати.”⁴ Дакле, рационални односно разумски део људске душе нема никаквог удела у песничкој делатности, већ би се пре рекло да песник у стању божијег надахнућа готово несвесно изриче стихове.⁵

Наставак ове Платонове тезе можемо пронаћи на још једном месту где он кроз Сократова уста каже: „... сваки од њих може заиста лепо певати само оно на шта га је Муза подстакла: један дитирамбе, други похвалне песме, трећи поскочице, четврти епске песме, пети јамбе. Али сваки од њих је за све друго неспособан. Јер они то не говоре занатски него божјом снагом”.⁶ Другим речима, ако би песништво било вештина, оно би самим тим подразумевало поседовање одређеног знања за песничко стварање, те ако би неко успео да овлада том вештином, онда би он морао бити способан да приближно једнако добро ствара различите врсте песама, а не само једну. Тим путем Платон назначавача да за песништво

2 Грубор, Н. (2012) *Лепо, надахнуће и уметност подражавања*, Београд: Плато, стр. 67.

3 Исто.

4 Platon (2006) *Ијон*, у: *Dela*, Београд: Dereta, стр. 11.

5 Платонов став да песници стварају путем божијег надахнућа можемо пронаћи и у *Федру*. Упоредити: Platon (2006) *Fedar*, у: *Dela*, Београд: Dereta, стр. 97.

6 Исто.

није потребно никакво знање појединца који се бави том делатношћу, него да се оно заправо догађа ван његове контроле, односно док је песник „изван себе”.

Дакле, Платон у *Ијону* очигледно оспорава могућност песничког умећа, те нам уједно саопштава да песници не знају ништа о властитом позиву, чиме их готово цинично деградира. Оспоравање песничког знања се потом наставља у Сократовом испитивању рапсода Ијона о знању везаном за ствари о којима песници певају. На пример, када песник пева о ратовању, лечењу, риболову и сличним стварима, Платон доказује да он уопште не располаже знањем потребним за овладавање тим вештинама.⁷ Таквим поступком Платон долази до коначног закључка да песник, заправо, не поседује никакво знање ни о чему, чиме се песницима и песништву, наизглед, одузима било каква вредност.⁸

Да ли су ови Платонове закључци ваљани или не, те да ли је његов суд о песништву изречен у *Ијону* праведан, представља тему за посебно истраживање. Оно што је нама важно јесте на који начин се Платонова аргументација из овог дијалога надовезује на тзв. морални аргумент против песништва изречен у *Држави*.

Платон у *Држави* изриче три кључна аргумента како против песништва, тако и против визуелних уметности. Онтолошки аргумент⁹ првенствено се односи на троструку удаљеност уметничких творевина од идеја тих творевина.¹⁰ Потом, епистемолошки аргумент тиче се знања које добијемо реципирањем различитих уметничких дела, где Платон доказује да дела уметности не приказују ствари онаквим какве оне уистину и јесу,¹¹ него само њихов изглед.¹² Поред тога, уметничка дела теже и својеврсној обмани тиме што задржавају рецепијентов поглед на делу, те га самим тим не подстичу на даље истраживање онога што је на делу у делу уметности.

Трећи, морални аргумент, који се првенствено тиче песничке уметности, представља, како Платон наводи, „...најтежу оптужбу против те уметности. Јер најстрашније је то што она, са врло малим бројем изузетака, може да поквари и

7 Исто, стр. 16.

8 Исто, стр. 19.

9 Опширније погледати у: Zurovac, M. (2005) *Tri lica lepote*, Beograd: Službeni glasnik, str. 89-92.

10 . 333.

11 Уметничка дела тако бивају сврстана у област сенки, као најнижем ступњу сазнања у Платоновој аналогiji са линијом. Упоредити: Platon (1996) *Država*, Beograd: Kultura, str. 225.

12 Исто, стр. 332.

одличне људе”.¹³ Један од разлога зашто Платон износи овај аргумент јесте потенцијално, у моралном погледу, лоше образовање људи у држави. Платон наводи неколико конкретних примера који се тичу морално лоших порука које можемо пронаћи у песништву; једна од њих, на пример, тиче се подмитљивости и лакомости.¹⁴ Анализом таквих стихова Платон закључује да они не само да су непотребни грађанима идеалне државе, него да чак могу допринети некавалитетном образовању и тиме стварати нечестите људе.

Сада бисмо требали поставити питање да ли оваква врста критике погађа песништво у целини или само поједина песничка дела. Одговор на то питање можемо добити с обзиром на Платонове ставове о песничкој продукцији, за коју, као што смо видели, Платон у *Ијону* тврди да се догађа под утицајем божије инспирације. Иако Платон у *Држави* не помиње директно тезу о настанку песништва путем надахнућа од стране богова, можемо покушати да његове ставове из ова два дела повежемо и на тај начин сагледамо какве би последице ова теза раног Платона имала уколико се сагледа у оквирима његовог разумевања васпитне и моралне улоге песништва у *Држави*. Сходно томе, Платон у *Држави* експлицитно наводи да је „Бог заиста добар”¹⁵ и да је „само узрок добра, а не зла”¹⁶. Уколико бисмо сматрали да такав бог надахњује песнике, онда би то значило да песништво по нужности мора производити само добре песме, јер њихов узрок, у крајњој линији, јесте Бог сам.

Дакле, уколико бисмо се држали тезе о надахнућу, онда би следило да песништво као такво не захтева критику и корекцију од стране филозофа, што представља један од кључних Платонових ставова о овој теми у *Држави*. Такође, Платон у *Држави* песништво разматра пре свега с обзиром на појам подражавања, чиме као да покушава да га, заједно са другим уметностима, позиционира унутар домена *techne*, а потом читав тај захват као да отвара простор да се целокупни појам уметности може обухватити појмовима подражавања и *techne*. Међутим, иако се појмови подражавања и песништва експлицитно повезују, такву везу, у случају Платона, не можемо пронаћи између песништва и *techne*. Тим путем, питање да ли песништво припада *techne* или *poiesis* остаје отворено за различите интерпретативне тезе. У овом истраживању, циљ нам је да испитамо тезу о песништву као

13 Исто, стр. 342.

14 Исто, стр. 79.

15 Исто, стр. 67.

16 Исто.

poiesisu, тј. да покушамо да повежемо Платонову теорију песничког надахнућа са његовим рефлексјама о песништву из *Државе*.¹⁷ Отуда, наш главни разлог за повезивање тезе из *Ијона* са Платоновим ставовима из *Државе* јесте покушај да се проблем песништва код Платона интегрално захвати, како у погледу продукције, тако и у погледу рецепције, што омогућава да се Платонов појам песништва покаже у нешто другачијем светлу од уобичајеног.

Стога, држећи се Платонове тезе о надахнућу, неопходно је направити разлику између песништва које заиста представља дело божијег надахнућа од песништва које, иако има форму песме, заправо није настало инспирацијом од Бога. Другим речима, уколико се сусрећемо са песмама које у себи садрже морално лоше поруке, утолико оне не испуњавају суштину песништва јер нису могле настати путем божијег надахнућа¹⁸, већ пре из неразумског дела душе.¹⁹ У том смислу, „право” песништво, тј. песме које заиста учествују у идеји песништва, садржаће само морално и васпитно добре поруке, те самим тим морални аргумент не садржи довољно разлога да песници које такве песме производе буду избачени из идеалне државе. Стога, можемо закључити да Платон у критици песништва у контексту продукције имплицитно тврди да оно не може бити *a priori* осуђено.

Морални аргумент и проблем рецепције песништва

У претходном поглављу довели смо у питање честу интерпретативну тезу о Платоновој критици песништва из перспективе песничке продукције, а сада би требало да исту тезу оспоримо с обзиром на рецепцију песништва, чиме бисмо заокружили нашу тезу у којој тврдимо да Платон не само да се не залаже за избацивање песника из идеалне државе, већ да их радо задржава зарад њихове васпитне и моралне функције.

17 На први поглед, овој тези може се упутити приговор услед повезивања Платонових ставова из раних дијалога, којима припада *Ијон*, са дијалогима из његове зреле фазе, у које спада *Држава*. Међутим, као што смо већ напоменули у петој фусноти, тезу о песничком надахнућу можемо пронаћи и у *Федру*, који такође припада зрелој фази Платонове мисли.

18 У оваквим случајевима, тј. у песмама које садрже морално проблематичне поруке, корекција од стране филозофа је свакако неопходна. Стога, Платонова идеја о филозофу као оном ко у одређеном аспекту цензурише песништво и даље може да се задржи.

19 Cavarnos, C. (1953) Plato's Teaching of Fine Art in: Philosophy and Phenomenological Research, *International Phenomenological Society*, Vol. 13, No. 4, p. 492.

Пре него што почнемо са одбраном ове тезе, неопходно је осврнути се на друштвену структуру Платонове идеалне државе. Идеална држава састоји се од три различита сталежа – хијерархијски најнижи сталеж сачињавају занатлије, следећи су ратници, чувари државе, и на самом врху налазе се владари са филозофским образовањем. У зависности од способности, појединац бива смештен у једну од ове три групе и бави се само послом који припада његовом сталежу.²⁰

За потребе овог истраживања нама је првенствено интересантан сталеж чувара, с обзиром на њихово образовање у идеалној држави. Како Платон наводи, васпитање чувара састоји се из два вида – физичко васпитање тела и музичко васпитање душе.²¹ Музика, тј. ритам и мелодија, песнички сиже, као и само извођење – у које спадају праксе попут глуме, рецитовања, свирања инструмената и слично, у грчком свету припадају појму песништва. Дакле, музичко, односно песничко васпитање представља саставни део целокупног васпитања чувара у идеалној држави.

Међутим, по Платоновом мишљењу, није сваки облик песништва примерен добром васпитању чувара. Његова критика полази од саме форме извођења песме, тј. од начина приповедања који се може поделити на чисто подражавање, једноставно приповедање и мешавину ове две форме²² – која, по Платоновом мишљењу, представља најбољи облик извођења.²³ Потом, Платон у идеалној држави задржава само одређене инструменте и мелодије. Од инструмената добродошли су китара, лира и фрула, а од мелодија дорска и фригијска.²⁴ Дакле, можемо закључити да Платон врши својеврсно прочишћавање песништва почевши од сижеа, па све до музичких елемената.

Песнички сиже, како Платон наводи, врши утицај на разумски део људске душе, што је доводи до опасности од кварења.²⁵ Прецизније, стихови песника, који садрже смисао и значење, тј. властити *logos*, утичу на разумски део душе, што може довести до њеног кварења услед морално проблематичних порука. Стога, као што смо у претходном поглављу нагласили, само песме са морално добром поруком

20 Annas, J. (1981) *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford: Clarendon Press, p. 73.

21 Platon, *Država*, str. 64.

22 Исто, стр. 84.

23 Исто, стр. 87.

24 Исто, стр. 90-91.

25 Исто, стр. 342.

могу пронаћи своје место у идеалној држави. Међутим, шта морално исправна порука јесте, песништво само од себе не може да реши, већ то представља посао филозофа, као некога ко има увид у идеје.

Музика, тј. хармонија и ритам, има нешто другачије дејство на људску душу. По Платоновом суду, ритам и хармонија „најдубље улазе у унутрашњост душе и најјаче је се доимају”²⁶; ритам и хармонија „дају пристојно понашање и чине човека, ако је у рукама доброг васпитача, добрим, а ако није рђавим”.²⁷ Дакле, музика, као саставни део песништва, има највећи утицај на људску душу. Уколико су мелодија и ритам квалитетније урађени, утолико ће и њихово дејство на људску душу бити јаче.

Ритам и мелодија, отуда, доводе душу у одређено стање, приспособљавају је себи, готово као да јој, савременијим речником речено, преносе одређено расположење. На сличан начин говори се и о песничком сижеу, а потврду о томе можемо пронаћи у *Ијону* и аналогiji са магнетом.²⁸ Другим речима, као што магнет привлачи гвоздене прстенове и на њих преноси дејство привлачења, тако и песникова душа, путем рецитованја стихова, преноси властити занос на друге душе, тј. рецепијенте. Стога, душевно стање рецепијентата задобија једнаке особине као и душевно стање песника, чиме се потврђује моћ песништва да креира различита душевна стања у својим слушаоцима.

Иако на први поглед делује да мелодија и ритам најпре утичу на неразумски део душе, показује се да они заправо афицирају и њен разумски део. Наиме, за мелодију и ритам можемо рећи да могу утицати и на разумски део душе²⁹ јер поседују унутрашњи *logos* и себи својствен облик рационалности, о чему нам сведочи могућност њиховог израза у математичкој форми. Дакле, будући да је у конкретном песма увек спој сижеа, текста, мелодије и ритма, можемо закључити да песништво у целини може афицирати све делове људске душе.

Управо у могућности песништва да врши утицај на све делове душе налази се Платонов разлог за одабир музичког васпитања за сталез чуvara. Другим речима, песништво *по себи* није ништа лоше, него се његова вредност добија

26 Исто, стр. 94.

27 Исто.

28 Platon, *Ijon*, u: *Dela*, str. 11.

29 Pelosi, F. (2010) *Plato on Music, Soul and Body*, New York: Cambridge University Press, p. 68.

у зависности од тога како је оно примењено. Дакле, песништво пропраћено одговарајућом музиком, чији сиже је прочишћен од лоших моралних порука, не само да може пронаћи своје место у образовним праксама, него уједно може бити и најоптималнији вид образовања. Прецизније, уколико песништво преко хармоније и ритма најдубље улази у људску душу, утолико оно може извршити највиши утицај на појединце и самим тим најефектније их обликовати да буду узорни и добри грађани. Узимајући у обзир све наведене аргументе, песништво и песници ни у ком случају не би требали бити избачени из идеалне државе; штавише, њихово присуство заправо јесте један од услова могућности њеног озбиљења.

ЛИТЕРАТУРА:

- Annas, J. (1981) *An Introduction to Plato's Republic*, Oxford: Clarendon Press.
- Грубор, Н. (2012) *Лепота, надахнуће и уметност подражавања*, Београд: Плато.
- Зуровац, М. (2005) *Три лица лепоте*, Београд: Службени гласник
- Платон (1996) *Држава*, Београд: Култура.
- Платон (2006) *Федар, у: Дела*, Београд: Дерета.
- Платон (2006) *Ијон, у: Дела*, Београд: Дерета.
- Pelosi, F. (2010) *Plato on Music, Soul and Body*, New York: Cambridge University Press.
- Savarnos, C. (1953) Plato's Teaching of Fine Art, *Philosophy and Phenomenological Research* Vol. 13, No. 4., International Phenomenological Society.

Miloš Miladinov

University in Novi Sad, Faculty of Philosophy

PLATO'S MORAL ARGUMENT AGAINST POETRY

Abstract

The aim of this study is in attempt to demonstrate Plato's appropriation of poetry into the corpus of educational practices in the ideal state. Taking into account some of Plato's claims in *Ion*, the author draws attention to the possibility of Plato's positive evaluation of poetry in the moral sense, given the poetic production. In addition, the author defends the thesis that poetry can have an extremely important role in the moral education of the individual, bearing in mind Plato's views on poetic reception from *Republic*. In the end, the author concludes that, in a moral sense, good poetry is one of the conditions for achieving an ideal state.

Key words: *moral, music, poetry, Plato, art*
